

Горизонти науки

УДК 911:001.89(477)

Ярослав Олійник, Сергій Шевчук

МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ НАУКОВИХ ШКІЛ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті визначено актуальність та окреслено проблематичність методичних досліджень в історії української суспільної географії. Виходячи з головних завдань, напрямків досліджень у історії географії проведено класифікацію методів вивчення історії української суспільної географії на прикладі наукових шкіл. Розглянуто систему методів таких досліджень та обґрунтовано застосування кожного з них у контексті вивчення становлення та розвитку наукових шкіл в українській суспільній географії.

Ключові слова: історія суспільної географії, метод, наукова школа.

Ярослав Олійник, Сергій Шевчук. МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ НАУЧНЫХ ШКОЛ В ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ. В статье определены актуальность и обозначены проблематичность методических исследований в истории украинской общественной географии. Исходя из главных задач, направлений исследований в истории географии проведена классификация методов изучения истории украинской общественной географии на примере научных школ. Рассмотрена система методов таких исследований и обосновано применение каждого из них в контексте изучения становления и развития научных школ в украинской общественной географии.

Ключевые слова: история общественной географии, метод, научная школа.

Yaroslav Oliynyk, Sergey Shevchuk. METHODS OF STUDYING SCIENCE SCHOOLS IN THE HISTORY OF THE UKRAINIAN HUMAN GEOGRAPHY. In this article the relevance and indicated the difficulty of teaching the history of Ukrainian studies in human geography. On the basis of the main tasks, areas of research in the history of the geography of the classification methods for studying the history of the Ukrainian community of geography as an example of scientific schools. A system of such research methods and justified the use of each in the context of studying the formation and development of scientific schools in the Ukrainian community of geography.

Keywords: history of human geography, the method, the scientific school.

Дослідження з історії суспільної географії є формою рефлексії на розвиток суспільно-географічного знання. Спектр проблем, що потрапляють в поле зору історика суспільно-географічної науки, вкрай широкий: все те, що має елементи осмислення минулого, стає об'єктом пильної уваги з боку фахівця. Виходячи з цього, треба зазначити, що набір методів дослідження історії суспільної географії дуже різноманітний. Тим не менш, доводиться констатувати, що в спеціальній літературі практично не можна знайти праць, звернених до питання застосування методів пізнання у вивченні історії суспільно-географічної думки.

Методи дослідження виступають важливим компонентом у методологічній структурі історії географії. Їх зміст визначається певним рівнем дослідження – фактологічним, історико-науковим, наукознавчим, та формою викладу проблем історії географії – хронологічною, тематичною, проблемною, регіональною, біографічною тощо. Конкретним втіленням цих підходів і форм викладу результатів дослідження в історії суспільної географії призводить до використання сукупності різноманітних методів дослідження, у тому числі й наукових шкіл. Разом з тим, відсутність методологічного обґрунтування в більшості робіт з історії суспільної географії свідчить про те, що як самостійний компонент системи пізнання в історії географії ці методи ще не усвідомлені більшою частиною наукового співтовариства. Це в свою чергу актуалізує питання про розробку методів і методичного апарату даної предметної

сфери в історії української суспільної географії.

Найбільш повно проблема методів суспільно-географічних досліджень представлена у працях Е. Алаєва, З. Дзеніса, Я. Олійника, М. Паламарчука, М. Пістуна, А. Голікова, А. Степаненка, О. Топчієва, О. Шаблія та інших. Під методом слід розуміти сукупність розумових прийомів і операцій, що дозволяють з уже відомого матеріалу отримати нове знання. Саме отримання нового знання при роботі зі старим матеріалом є характерною ознакою методу. Побудовані в цих дослідженнях системи наукових методів, з урахуванням специфіки методології історії суспільної географії, дозволяють нам обґрунтувати типологію методів з вивчення наукових шкіл в історії вітчизняної суспільної географії. Треба відразу зазначити, що ми не можемо говорити про існування якихось особливих методів історії географії: всі методи, що застосовуються в суспільній географії, історії науки, активно використовуються і в інших областях суспільно-географічних досліджень. Оскільки, наше історико-наукове дослідження все ж таки є суспільно-географічним за своєю суттю, то ми вважаємо за доцільне співвідносити систему методів дослідження з типологією методів суспільної географії загалом, яка, як відомо, включає в себе філософські, загальнонаукові і спеціально наукові методи. Незважаючи на це, наукові методи, що знайшли застосування в історії суспільної географії дослідженні, мають історичну специфіку. Останнім часом завдання історико-географічного аналізу істотно розширилися. Від питання «яке знання було отримано в результаті діяльності географів на тому чи іншому етапі розвитку науки?» ми переходимо до питання «яким чином це

знання було отримано?». З розвитком завдань історії географії відбулося розширення принципів і методів її дослідження.

Сукупність *філософських підходів* до вивчення наукових шкіл в українській суспільній географії складають основні принципи діалектичного пізнання. Серед них особливе місце посідає *принцип детермінізму*, який фіксує розуміння вченими способів пояснення процесу становлення і розвитку географічного пізнання. Відповідно до цього принципу, в основі будь-якої події в історії географії лежить сукупність певних причин. При цьому слід враховувати системний характер таких причинно-наслідкових залежностей, що дозволяє розуміти зміну детермінант розвитку української суспільної географії у різні періоди.

Принцип єдності логічного та історичного в розумінні генезису розвитку суспільно-географічного знання, що відбиває розуміння співвідношення внутрішніх і зовнішніх, соціокультурних причин у ході процесу історичного розвитку науки. Даний принцип фіксує взаємозв'язок теорії та історії суспільної, що передбачає вивчення відносин змістовного аспекту об'єкта історико-географічного дослідження з аналізом процесу його розвитку та виявлення зв'язку пізнання даного об'єкта з історією людського суспільства в цілому й історією наукового пізнання зокрема.

Принцип об'єктивності історико-географічного дослідження передбачає, що при оцінці значущості тих чи інших ідей і результатів творчості необхідно виходити не тільки із сучасного стану знання, на яке спирається і від якого відштовхується дослідник, але й враховувати те реальне місце, яке займали дані ідеї у науці, суспільній географії й культурі свого часу.

Принцип системності передбачає розуміння історії розвитку суспільно-географічних ідей, проблем і напрямків як багаторівневого, багатоякісного, багатомірного (наукова творчість окремого вченого, наукових колективів і шкіл, регіональних суспільно-географічних співтовариств, прихильників тієї чи іншої парадигми, теорії чи концептуального підходу) і різноманітного за своїми проявами процесу, обумовленого різноманітною системою детермінант при оформленні системотворчого фактора в конкретній історичній і соціокультурній ситуації з одного боку, і в тому співвідношенні, у якому вони знаходяться в сучасній суспільно-географічній науці, – з іншого.

Принцип періодизації і наступності розвитку суспільно-географічного знання передбачає наявність різних, взаємопов'язаних, етапів і періодів, розгляд єдиного й безперервного процесу наукового пізнання. Керуючись даним принципом, історик географії повинен не лише виділити найбільш значущі й ключові віхи та моменти цього процесу, не тільки описати історичну й логічну специфіку виділених ступенів розвитку знання, але і показати їхній еволюційний взаємозв'язок і взаємопроникнення.

Принцип єдності минулого, сьогодення і майбутнього фіксує розуміння ролі і цільової функції досліджень з історії географії. Цей принцип орієнтує вченого на прогностичну стратегію дослідження,

пов'язану з виявленням перспективних ліній, позицій, ідей і підходів, що сформувалися в минулому та з їхньою актуалізацією у контексті сучасних досягнень суспільно-географічної науки.

Принцип єдності колективної та індивідуальної творчості в розвитку суспільно-географічного знання передбачає розуміння її історії як результату діяльності не лише окремих, хоча і видатних учених, але і як сукупного зусилля всього наукового співтовариства. Цей принцип орієнтує дослідника на виявлення всіх передумов формування тієї чи іншої ідеї, аналіз того контексту, що в підсумку привів до оформлення у працях конкретного науковця певної концепції чи теорії.

До загальнонаукового рівня методів в історії географії традиційно відносимо методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, метод сходження думки від конкретного до абстрактного і т. д. Серед загальнонаукових методів в історії географії особлива роль належить *методу аналізу*, який передбачає дослідження явищ з історії науки з урахуванням їх виникнення й взаємовпливу та націлений на пошук конкретних причин, що призвели до тих чи інших подій в розвитку науки.

Методом сутнісного аналізу виступає *типологічний метод*. Він має об'єктивну основу в тому, що у історичному розвитку географічної науки, з одного боку, розрізняються, а з іншого боку тісно взаємопов'язані одиничне, особливе, загальне і всезагальне. Завданням у пізнанні історико-наукових явищ, розкритті їх сутності постає виявлення єдиного, що притаманне різноманіттю тих чи інших сполучень індивідуального, одиничного. Метод передбачає виявлення спільного у просторово-одиничному й виділення стадійно-однорідного у безперервно-часовому. Він дозволяє упорядкувати сукупність явищ чи об'єктів на якісно визначені типи на основі спільних притаманних їх сутнісних ознак.

Виявлення типів може базуватися на *дедуктивному чи індуктивному підході*. При першому варіанті типи виділяються на основі теоретичного аналізу розглядуваної сукупності об'єктів. Результатом аналізу стає не лише визначення якісно відмінних предметів, але і виявлення тих конкретних ознак, які характеризують їх якісну визначеність. Це, в свою чергу, дає можливість для того, щоб відносити кожен конкретний об'єкт до того чи іншого типу. Індуктивний підхід відрізняється тим, що виділення типів і виявлення найбільш характерних ознак ґрунтується на аналізі емпіричних даних [2, с. 149].

Конкретним виразом типологічного методу в історії географії, є *метод виділення наукових напрямків* і *метод виділення наукових шкіл*, які за своєю суттю є спеціально-науковими і будуть нами розглянуті пізніше.

В сукупності загальнонаукових методів слід виокремити також *методи класифікації та типології*. Ці методи дозволяють виділяти класи і групи подібних предметів чи явищ. Без застосування методу типології на даний момент не обходиться жодне дослідження. Прикладом використання методу типології в новітній історії географії можна вважати підходи, при яких виділяються певні типи українських

географів, що працювали вже в умовах тоталітарної держави, зокрема це представники старої школи, які сформувалися як науковці ще в дореволюційний час; географи марксистки, які увійшли в науку у 1920-30-х роках і географи післявоєнного покоління, які ввібрали в себе риси як першої так і другої групи.

Одним із самих поширених методів дослідження виступає *порівняння*, яке дозволяє розкрити сутність досліджуваних явищ у тих випадках, коли вона не є очевидною, виявити спільне й повторюване, необхідне й закономірне, з одного боку і якісно відмінне, з іншого. Порівняння дає можливість виходу за межі досліджуваних явищ і на основі аналогій прийти до широких історико-географічних узагальнень і паралелей. Метод порівняння використовується у роботах з історії географії як на фактологічному, так і на історико-науковому рівні. У першому випадку, він дозволяє оцінити виявлені факти з історії географії як одночасні так і діахроністичні, наприклад, при порівнянні різних періодів у історії географії. У другому – визначити значимість виділених у структурі географічного знання тих чи інших фактів, наприклад, роль і значення різних напрямків у історії суспільної географії.

Системний метод дослідження можливий при розвитку і поглибленні дослідження з історії географії. Він показує, що всі події, ситуації, процеси історико-наукового розвитку не лише казуально обумовлені, але й мають причинно-наслідкові зв'язки та функціонально зв'язані. Метод передбачає проведення структурного і функціонального аналізу. У історії географії системний метод дозволяє виявити на загальному тлі її розвитку стан вивченості окремої проблеми.

Необхідною елементом сучасного дослідження з історії української географії, написаного на високому теоретичному рівні, є *метод ідеалізації*, або *абстрагування*. Найбільш докладно дана процедура була розроблена М. Вебером в його концепції «ідеальних типів». Класичним прикладом застосування методу ідеалізації у вивченні історії української суспільно-географічної думки є створені дослідниками ідеальні моделі науково-географічних шкіл. В історії географії метод ідеалізації (абстрагування) дозволяє відкинути ряд індивідуальних рис, властивих географам, з метою зарахування їх до тих чи інших наукових шкіл. Наприклад, аналіз наукового доробку забутого українського географа першої половини ХХ століття професора Костя Дубняка, дає нам можливість говорити, на підставі прихильності його до методології, притаманної учням і послідовникам А. Гетнера, хоча, зрозуміло, що сам К. Дубняк у А. Гетнера не вчився. Даний факт дозволяє зробити припущення про існування феномена «незримого коледжу» у вітчизняній суспільній географії першої чверті ХХ століття, заснованого на хорологічній концепції А. Гетнера.

Ефективність дослідження буде вищою за рахунок використання *методу експертних оцінок*, щодо виявлення наукових шкіл у суспільній географії та оцінки їх діяльності. Експертами можуть бути компетентні особи суспільні географи, котрі добре обізнані з явищами, що є предметом дослідження, як

правило це доктори наук, провідні фахівці у галузі суспільної географії. Вони мають фіксувати найдрібніші елементи явища, яке досліджується. Експертні оцінки доцільно виражати в кількісній формі. Даний метод базується на судженнях спеціалістів, які дають апріорні кількісні чи рангові оцінки явища, що вивчається. [1, с.109].

Для сучасних досліджень з історії української географії актуальним може бути застосування й такого методу, як *моделювання*. Під моделюванням розуміється дослідження об'єктів пізнання на основі їх моделей, що відтворюють або відображають ці об'єкти, тоді як під моделлю розуміється система, що відтворює суттєві сторони досліджуваного об'єкта. Використання методу моделювання може забезпечити, шляхом виділення основних моделей дискусій у теорії суспільної географії, наприклад у 20-х роках ХХ століття.

Спеціалістичні методи в дослідницькій практиці історії географії найбільш часто представлені *генетичним методом*. Його суть у послідовному висвітленні властивостей, функцій і змін досліджуваної реальності в процесі її історичного розвитку, що дозволяє в найбільшій мірі наблизитися до реальної історії об'єкту. Цей метод направлений, перш за все, на аналіз розвитку, але недостатньо уваги приділяє статичності, надзвичайно уважний до деталей, тяжіє до описовості [2]. Отже, суть генетичного методу полягає в тому, що дослідник вивчає генезис того чи іншого явища.

Історико-генетичний метод є частиною діалектичного принципу історизму. Ігнорування даного методу нерідко призводить до невірних висновків, зокрема, при аналізі наукового доробку географів початку ХХ століття, дослідники часто виявляють у їх понятійному апараті термін «край». На основі цього робиться висновок про великий вплив хорологічної концепції на наукову творчість учених. Між тим, при найближчому розгляді, з'ясується, що термін «край» використовувався не в чисто хорологічному розумінні, а й у тій інтерпретації, в якій цей термін використовували В. Садовський чи А. Синявський як еквівалент терміну «район». Отже, досить було простежити еволюцію та долю даної категорії у вітчизняній суспільній географії, щоб уникнути подібної помилки. Різновидом генетичного методу є *хронологічний метод*, який сприяє вивченню фактів з історії географії із позицій їх взаємопов'язаного процесу, в якому окремі етапи й періоди порівнюються з метою вивчення об'єктивних закономірностей накопичення й поглиблення історико-географічних знань. Разом з тим, слід зазначити, що обмеження лише цим методом може призвести до втрати аналітично зв'язаного ходу історії суспільної географії.

Отже, за своєю сутністю до генетичного близькі хронологічний та проблемно-хронологічний методи. Якщо перший припускає аналіз суспільно-географічного матеріалу в хронологічній послідовності, то другий – виділення проблемних блоків у історії української суспільної географії, наприклад, теоретико-методологічні уявлення суспільних географів, вивчення ними окремих етапів, напрямків чи проблем суспільної географії тощо. Проблемно-

хронологічний метод дозволяє сконцентрувати увагу на розгляді того чи іншого компонента суспільно-географічної концепції в динаміці. Незважаючи на певні переваги хронологічного та проблемно-хронологічного методів, варто зазначити, що їх можна розглядати також не як методи, а способи структурування матеріалу, прийомами викладу історії української суспільної географії.

Таким чином, генетичний метод у його хронологічній чи проблемно-хронологічній формах викладу матеріалу дослідження, є закономірним на початковій стадії дослідження проблем історії суспільної географії, оскільки він пов'язаний з описом окремих фактів з історії науки. Але без його використання не можливо створити міцної джерельної бази дослідження історії географії. Даний метод дозволяє історикам нашої науки детально описувати й викладати в хронологічній послідовності факти з історії становлення й розвитку суспільної географії в Україні загалом, чи в окремому регіоні. Метод дозволяє досліднику вивчити яскраві, індивідуальні, особливі характеристики суспільно-географічного процесу, побачити зміни в його еволюції.

Як уже ми зазначали вище, є всі підстави говорити про *наукові напрямки і наукові школи* як методи дослідження історії географії, оскільки вони є такими за своєю суттю і рівнем отриманого нового знання. Як поняття в історії географії «науковий напрямок» було охарактеризоване М. Пістуном [3]. На нашу думку, воно відображає специфіку теоретичного мислення окремих груп суспільних географів і використовується для позначення стійких концептуальних конструкцій у історії розвитку суспільної географії, яка зводиться до взаємодії і послідовному домінуванню ряду наукових напрямків – антропогеографічного, галузево-статистичного, краєзнавчого, районного, районно-комплексного тощо. Виділення напрямків у суспільній географії пов'язано з цілим рядом умов, що витікають з історичних закономірностей їх формування та розвитку. Специфіка окремих напрямків у суспільній географії обумовлена тим, що формуються й розвиваються вони в різноманітні періоди її розвитку, коли панують ті чи інші загальнонаукові концепції, під дією яких і формуються конкретно-наукові напрямки. Виходячи з того, що наукові напрямки зароджуються і розвиваються у хронологічній послідовності, хоча можуть існувати й одночасно, вони отримують певну наступність. В пізніших напрямках більш ранні теорії і концепції зазвичай включаються у вигляді часткових проявів нової концепції. Саме тому у наукових напрямках відображаються не лише різноманітні теоретико-методологічні принципи і концепції, але й історія розвитку самої суспільно-географічної науки. Реальна практика виділення напрямків у історії української суспільної географії здійснюється на основі різних критеріїв: виділення тематичних розділів, панівних теоретичних концепцій, визначення панівної парадигми тощо. Однак це не дає необхідного уявлення про специфіку наукових напрямків, їх теоретичної, методологічної специфіки.

Метод виділення наукових шкіл у суспільній географії ще не використовувався з обґрунтуванням

його методичного апарату, хоча має певну практику застосування. Прикладом може бути дослідження О. Яроменко наукової школи академіка М. Паламарчука. Проте, цей метод є досить інформативним способом вивчення як минулого так і сучасного стану науки. Навіть у своєму стихійному прояві він дозволяє упорядкувати знання з історії географії. В широкому історико-науковому контексті наукові школи виділяють на основі різноманітних критеріїв. Крім зовнішніх критеріїв виділення (національна приналежність, відношення до джерел, методи дослідження, належність до організаційних структур, територіальна ознака, вплив філософських і загальнонаукових концепцій, прихильність до одного вчителя) суттєвим критерієм є виявлення і аналіз дослідницьких програм наукових шкіл у суспільній географії.

Окремо можна виділяти також *біографічний метод*, або метод портретного викладу дослідження історії суспільної географії. Даний метод досить результативно застосовано в практиці історії української суспільної географії у працях О. Шаблія, Я. Жупанського, М. Пістуна, Я. Олійника, М. Костриці, В. Руденка, О. Заставецької та багатьох інших вітчизняних дослідників. Біографічний метод носить у собі два аспекти: характеристика життєвого і творчого шляху ученого повинна здійснюватися з урахуванням тих соціально-історичних умов, в яких жив цей учений, але одночасно у неповторній індивідуальній своєрідності. Біографія є реконструкцією реального життя, реальної індивідуальності [5, с. 19-56]. Основні завдання, які забезпечать результативне використання даного методу зводяться до таких позицій: оцінка ученого як індивіда який вніс свій внесок у науку, як представника конкретного наукового співтовариства і конкретного періоду історії науки, як особистості, яка володіла лише притаманними їй якостями; оцінка внеску ученого в розвиток науки; оцінка значимості праць ученого, характеристика етапів його життєвого шляху, значення результатів його дослідження ученого для подальшого розвитку науки [4, с.108].

Для вивчення наукових шкіл біографічний метод важливий, в першу чергу, при створенні наукової біографії лідера школи та представників її інтелектуального ядра, висвітленні їх пізнавальної, дослідницької, організаційної, методичної, педагогічної діяльності. Але перед нами скоріше не метод, оскільки він не дозволяє отримати нову інформацію з уже наявного матеріалу, а знову ж таки спосіб побудови матеріалу. Між тим наукова біографія є зручним і продуктивним варіантом історико-географічного дослідження.

Одним з основних методів дослідницької роботи з історії суспільної географії є *метод періодизації*. Періодизація – це класифікація об'єктів і явищ за різними ознаками, але обов'язково за ознакою часу – класифікація хронології. Завдання методу періодизації полягає у виділенні якісних змін процесі розвитку періодів, етапів відмінних один від одного своєрідністю конкретних закономірностей чи тенденцій в розвитку суспільно-географічної науки. Головним методичним аспектом в реалізації цього методу виступає обґрунтування критеріїв періодизації фак-

тів з історії географії. Вони включають якісні зміни в розвитку суспільно-географічної науки, трансформацію методів і характеру наукової діяльності, зміни організаційних форм наукової творчості тощо. В історії суспільної географії метод періодизації досить популярний, однак сама проблема періодизації її історії перебуває в стані дискусії. В літературі зустрічаються періодизації розвитку української суспільної географії запропоновані М. Пістуном, Я. Жупанським, О. Шаблієм, В. Матвієнком, Н. Краснополською, Я. Олійником та С. Шевчуком. Різноманітні підходи до цієї проблеми визначаються як недостатньою фактологічною вивченістю історії української суспільної географії, так і можливістю застосування найрізноманітніших критеріїв при розв'язанні цього питання. Хоча в якості таких критеріїв мають виступати в першу чергу фундаментальні теорії, діяльність найбільш яскравих представників у суспільній географії, наявність панівної концепції чи парадигми, методологічний стан суспільної географії, зміни організаційних форм наукової діяльності тощо. Важливими критеріями для періодизації української суспільної географії, зокрема ХХ століття, також можуть виступати зміни соціальних умов діяльності учених, накопичення суспільно-географічних знань. В історії суспільної географії періодизація може бути декількох рівнів. По-перше, це періодизація наукової творчості окремого вченого, по-друге, наукового напрямку, по-третє, періодизація суспільно-географічної думки в цілому або значного відрізка часу. Скажімо при періодизації української суспільно-географічної науки ХХ століття специфіка полягає в тому, що, як правило, професійна доля суспільних географів збігалася зі зміною суспільно-політичної ситуації в країні. Наприклад, можна однозначно виділити дорадянський період, що характеризувався однією методологічною ситуацією, власне радянський, який істотно, проте не в кращу сторону, змінив розвиток вітчизняної суспільної географії, і сучасний. У середині цих трьох періодів можна ще простежити особливі етапи розвитку української суспільної географії.

Величезне значення для будь-якого дослідження з історії географії відіграє *порівняльно-історичний метод* або *метод компаративістики*. Порівняльно-історичне дослідження може відбуватися за кількома напрямками: порівняння різних суспільно-географічних концепцій і порівняння розвитку суспільно-географічної науки різних періодів, напрямків, країн і регіонів. Перший варіант практикується в переважній більшості робіт, в той час як другий, на жаль, залишається незатребуваним дослідниками історії української суспільної географії. Очевидно, що подальший розвиток вітчизняної історії суспільної географії має йти шляхом компаративістського аналізу еволюції світового чи європейського географічного знання. Це, безумовно, складний шлях, що вимагає величезної працьовитості, ерудиції, володіння багатьма іноземними мовами, але робота цього напрямку просто необхідна в сучасних умовах.

Методи ретроспективного і перспективного аналізу дозволяють актуалізувати отриману історич-

ко-географічну інформацію. Суть ретроспективного методу полягає у вивченні руху наукової думки дослідника від сучасності до минулого, дослідження елементів минулого, які збереглися у наші дні, і відповідно реконструкція на їх основі явищ і подій, що мали місце в історії розвитку науки. Ретроспективний аналіз полягає в поступовому русі від сучасного стану суспільно-географічної науки до минулого з метою виокремлення елементів старих концепцій. Метод перспективного аналізу (здійснює схожу операцію, тільки в «зворотному» напрямку) дозволяє розглянути значення тих чи інших ідей для подальшого поступу суспільно-географічної науки. Застосування зазначених методів може сприяти прогнозуванню подальшої еволюції суспільної географії.

Сьогодні в дослідження з історії суспільної географії все наполегливіше, мають проникати й *кількісні методи*. Традиційно вважається, що історія географії – сфера не кількісного, а якісного аналізу, тому кількісні методи не можуть тут знайти застосування. Але застосування окремих кількісних методів в історії географії може підвищити не лише їх актуальність, але й, що саме головне ефективність. Зокрема, *метод контент-аналізу* може бути застосований при аналізі праць лідерів наукових шкіл у суспільній географії, виділивши при цьому найбільш часто вживані текстові одиниці у їх працях знаменитих, а вже на їх основі побудувати графіки. *Статистичні методи* можуть бути використані для побудови колективного портрета українських суспільних географів повоєнного покоління. Пізнавальні можливості статистичних методів можуть бути застосовані й при вивченні наукових шкіл в українській суспільній географії у тих випадках, коли виникає необхідність дослідження розвитку наукового знання у просторі і часі, при аналізі кількісних змін в проблематиці досліджень. Застосування цих методів пов'язане з розглядом матеріалів друкованих джерел, наукової періодики тощо. Процес розвитку української суспільної географії характеризується цілим рядом кількісних ознак, які можуть бути підраховані, згруповані та узагальнені. Отже, не можна сказати, що кількісні методи можуть найближчим часом зайняти лідируюче становище в історії суспільної географії, але їх застосування дозволяє значно підвищити об'єктивність дослідження.

Наступним у даній групі методів виступає *метод предметизації* друкованих праць учених, мета якого полягає у встановленні кількісних параметрів предмету дослідження. Він передбачає хронологічний і синхронний зрізи тематики публікацій представників наукової школи. Метод дає кількісний аналіз проблемно-тематичної структури робіт, продуктивності носіїв наукової школи, їх наукової кваліфікації, регіонального принципу розподілу публікацій тощо.

Метод актуалізації, який пов'язаний з визначенням цінності та значущості наукових знань для нинішнього й майбутнього часу. Він дозволяє будувати наукові прогнози майбутнього розвитку суспільно-географічної науки на основі виявлення провідних тенденцій, визначення перспективних проблем історії суспільно-географічної науки.

Отже, спектр методів у історії географії досить широкий. Важливо коректно його використовувати при розв'язанні проблем історії української суспіль-

ної географії, що визначається характером і змістом конкретних дослідницьких завдань.

Список використаних джерел:

1. Бочелюк В.Й. *Методика та організація наукових досліджень із психології* / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
2. Ковальченко И.Д. *Методы исторического исследования* / И.Д. Ковальченко. – М.: Мысль, 1987. – 440 с.
3. Пістун М.Д. *Основи теорії суспільної географії* / М.Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 230 с.
4. Френкель В.Я. *О жанре биографии ученых* / В.Я. Френкель // *Человек науки*. – М.: Наука, 1980. – С. 108–124.
5. Ярошевський М.Г. *Биография ученого как науковедческая проблема* / М. Г. Ярошевский // *Человек науки*. – М.: Наука, 1980. – С. 19–56.

УДК 911.3

Людмила Немець

СУЧАСНА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: АНАЛІЗ СТАНУ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розглядаються питання актуальності розвитку сучасної суспільної географії у відповідності до зміни соціального замовлення глобального масштабу. Наводиться короткий аналіз розвитку вітчизняної суспільної географії у вимірі світових тенденцій. Підкреслюється важливість дослідження соціальної складової суспільства і підвищення ролі соціальної географії в цьому аспекті. Аналізуються сучасні проблеми соціальної географії і нові напрями соціально-географічних досліджень. Обґрунтовується необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічних засад соціальної географії, її поняттєво-термінологічного апарату, вдосконалення методів дослідження на основі теорії синергетики і ГІС-технологій.

Ключові слова: суспільна і соціальна географія, соціальний запит, соціогеосистема, гуманітарна географія, імажинальна географія, локалітет соціуму, територіальна організація суспільства, геософія, людський геопростір.

Людмила Немець. СОВРЕМЕННАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ГЕОГРАФИЯ: АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ. В статье рассматриваются вопросы актуальности развития современной общественной географии в соответствии с изменениями социального заказа глобального масштаба. Приводится краткий анализ развития отечественной общественной географии в измерениях мировых тенденций. Подчеркивается важность исследования социальной составляющей общества и повышения роли социальной географии в этом аспекте. Анализируются современные проблемы социальной географии и новые направления социально-географических исследований. Обосновывается необходимость дальнейшего развития теоретико-методологических основ социальной географии, ее понятийно-терминологического аппарата, усовершенствования методов исследования на основе теории синергетики и ГИС-технологий.

Ключевые слова: общественная и социальная география, социальный запрос, социогеосистема, гуманитарная география, имажинальная география, локалитет социума, территориальная организация общества, геософия, человеческое геопространство.

Ljudmila Nemets. MODERN SOCIAL GEOGRAPHY: CONDITION ANALYSIS, PROBLEMS AND PROSPECTS. The article considers the relevance of development of social geography in accordance with changes in the social inquiry in global scale. A brief analysis of the development of native social geography in the measurements of global trends is given. An importance of the study of the social component of society and increasing role of social geography in this aspect is underlined. Modern social geography problems and new directions of social geographical researches are analyzed. The necessity of further development of the theoretical and methodological foundations of social geography, its concepts and terminology, improving research methods based on the theory of synergy and GIS technologies is substantiated.

Keywords: social geography, social inquiry, social geosystem, human geography, imaginative geography, society locality, society territorial organization, geosophy, human geospace.

Актуальність теми дослідження. XXI століття принесло світовій спільноті не лише величезні наукові досягнення в технологіях, засобах транспорту та зв'язку, розвитку економіки, енергетики, а й не менш важливі проблеми, пов'язані з ускладненнями життєдіяльності глобального соціуму. Вони стосуються взаємодії суспільства та природи, виникнення екологічних катастроф, поширення нових видів невиліковних сьогодні хвороб (на тлі потужного розвитку світової медицини), поширення екстремістських настроїв, тероризму та військових конфліктів в різних регіонах світу тощо.

Для України, як і для деяких пострадянських країн, загальносвітові проблеми підсилюються внутрішніми негараздами, нестабільністю економічного та політичного розвитку, в результаті чого майже в усіх регіонах виникають та ускладнюються соціальні проблеми (загострюється бідність широких верст населення, поширюється безробіття, значно нижчим, порівняно з європейським, є рівень та якість життя населення, хвороби, особливо соціальні, загрожують генофонду нації). Всі ці та багато інших соціальних проблем мають свої регіональні особливості, а тому вимагають прийняття заходів для їхнього подолання як на загальнодержавному, так і на регіональному та локальному рівнях.